

תוכן עניינים

2.....	מבוא.....
4.....	סקירת ספרות.....
4.....	עוצמה צבאית.....
5.....	דיני מלחמה - עיקרון ההבחנה.....
6.....	דיני מלחמה - עיקרון המידיות.....
8.....	סקירה מקדימה לקיום המבצעים הצבאיים.....
10.....	מקרי המבחן - הפעלת העוצמה הישראלית במבצעים צבאיים.....
11.....	מבצע עופרת יצוקה (2008-09).....
15.....	מבצע עמוד ענן (2012).....
18.....	מבצע צוק איתן (2014).....
22.....	סיכום ומסקנות.....
24.....	ביבליוגרפיה.....

מבוא

ההגבלות על ניהול המלחמה (הצדק במהלך המלחמה) הינה תפיסה ותיקה עוד מימי הרמב"ם, אך היא עוצבה והשתנתה לאורך השנים. למשל הרמב"ם קבע כי בעת כיבוש עיר, יש לאפשר לאויב והאזרחים את ההזדמנות לברוח ואין למנוע מהם אמצעים לקיום בסיסי כמו מים ומזון. הגישה הנוצרית הוותיקה הגבילה את המלחמה בשני מובנים מרכזיים – עיקרון המידתיות, כלומר להתאים את השימוש בכלים צבאיים לאופי המטרה ולא להוביל להרס מיותר, ועיקרון שני התרכז בעיקרון ההבחנה המחייב להבחין בין לוחמים לבלתי מעורבים. תפיסות אלה שלובות זו בזו והן משמשות כחוט השני בעת העכשווית בפעילותם של מוסדות בינלאומיים כמו האו"ם - המאשרים, מפקחים ומסיימים את המלחמה (הרכבי, 2005 : 81-80).

במלחמה הא-סימטרית ובמאבק של ישראל מול ארגוני הטרור כמו חמאס וחיזבאללה, ישנם הבדלי כוחות משמעותיים כאשר מדינת ישראל נהנית מכוח צבאי רב עוצמה, אך היא עדיין מחויבת לפעול לפי הדין הבינלאומי; ואילו ארגוני הטרור אינם מחזיקים בכוח צבאי חזק המאיים על המדינה אך הם רואים את עצמם מנותקים מההגבלות וחוקי המלחמה. כך נוצר מצב כי ארגוני הטרור פועלים באופן חופשי נגד ישראל ומתעלמים מהחוקים והאמנות הבינלאומיות המגבילים את המלחמה, אך ישראל מתקשה להפעיל את כוחה הצבאי בבואה להגן על עצמה על-פי זכויות הניתנות לה על-ידי האו"ם. בהתאם לכך נוצר מצב שבו האו"ם מפרסם דוחות שונים למכביר המזוהים בנטייה נגד ישראל והתנהלותה הצבאית, אך מתעלמים כמעט לחלוטין מאופי פעילותם של ארגוני הטרור נגד ישראל (שלח, 2015 : 143).

כך למשל דו"ח גולדסטון הינו דו"ח חקירה של האו"ם שבחן את התנהלות ישראל במבצע הצבאי בעזה 2008-09, הקרוי מבצע "עופרת יצוקה". הדו"ח האשים את ישראל במדיניות מכוונת לפגוע באזרחים, ביצוע פשעי מלחמה ושימוש לא פרופורציונאלי בכוח צבאי. בשנת 2013 מועצת זכויות האדם של האו"ם פרסמה דוח לבחינת ההתנהלות הצבאית של ישראל במבצע "עמוד ענן" שהתנהל באותה שנה בעזה, הדוח הסופי האשים את ישראל וחמאס בהפרת דיני המלחמה והאשים את ישראל בהתעלמות מעיקרון ההבחנה והמידתיות (אך הדוח ציין כי במקרים מסוימים יהיה צורך במידע נוסף לבצע הערכה ממוקדת יותר) (Cohen, & Freilich, 2015: 35-40).

הדוחות האמורים נגד ישראל כדוגמת דו"ח גולדסטון (שמאוחר יותר נשחק בכוחו המשפטי מפאת הסתייגות מחבר הדו"ח) אתגרו במידה מסוימת את ההתנהלות הצבאית של ישראל במבצעים הצבאיים לאחר מכן, למרות סירובה של ישראל להכיר בממצאי הדו"ח. כך למשל מפקדים בכירים לשעבר בצה"ל טענו כי "רוח דו"ח גולדסטון ריחפה באוויר" בבואה של ישראל לקבוע מטרות ויעדים במבצעים צבאיים מאוחרים יותר; אך מצד שני היקף הפעילות הצבאית במבצע "צוק איתן" בשנת 2014 מרמז כי לקחים שנלמדו ממבצע "עופרת יצוקה" לא יושמו במבצע הצבאי וצה"ל פעל בכוח צבאי הרסני למדי יותר מאשר בשנת 2008-09. סברה היא כי הלקחים לא בהכרח נשכחו אלא הם עוצבו מחדש וכעת מטרות שהותקפו על-ידי ישראל כללו לרוב "עדות מפלילה" כלפי הסיבות לתקיפה והן עדות על אופן התקיפה, וזה בתורו אפשר למתן במידה מסוימת את הביקורת של האו"ם נגד ישראל בנוגע לפגיעה בעיקרון המידתיות וההבחנה במהלך מבצע צוק איתן" (Jones, 2015: 686-687).

סקירת ספרות

מטרת הפרק היא להציג רקע תיאורטי מקדים על המגבלות לפיהן מדינות יכולות להפעיל כוח צבאי בעת עימות מזויין עם היריב. הפרק יפרט את מרכיבי העוצמה של המדינה בבואה להתמודד עם יריבים, ומתוך כך תבוצע בחינה של התפתחות דיני המלחמה והמגבלות החלות על מאפייני העוצמה הצבאית בדגש על עיקרון ההבחנה ועיקרון המידתיות. הפרק יספק רקע תיאורטי שבאמצעותו ניתן יהיה להבין את אופן הפעלת העוצמה הצבאית של ישראל במסגרת המבצעים הצבאיים בעזה. בהתאם לכך הפרק יתחלק לשלושה פרקי משנה שיבחנו את עקרונות העוצמה, ודיני המלחמה תחת עיקרון ההבחנה והמידתיות.

עוצמה צבאית

המושג עוצמה איננו מושג פשוט במסגרת האסטרטגיה, היחסים בין המדינות והמאבקים ביניהם, אלא עוצמה יכול להתחלק לתתי מושגים רבים כדוגמת עוצמה צבאית, עוצמה כלכלית, עוצמת משאבים וכדומה. העקרונות המרכזיים בעוצמה בתפיסה הצבאית היא היכולת לממש את העוצמה והיכולת לגבור על יריב אחר על-ידי שימוש בעוצמה. זאת אומרת כי עוצמה היא הכלי שבו צד אחד יכול להשפיע על צד אחר ולשנות את התנהגותו של היריב. לאורך שנים עוצמה צבאית נתפסה כחלק מכריע ביכולת להשפיע על יריבים ולשנות את התנהגותם על-ידי מימוש האיום הצבאי והחשש להריסת היריב. עוצמה זו קרויה עוצמה קשה לפיה ישנו שימוש בכלים מוחשיים כמו נשק, פצצות, וכוח מוחשי הרסני שיכול להביא להריסת היריב, משאביו והתשתיות שלו. העוצמה הקשה מתבססת על התפיסה לפיה לאחד הצדדים ישנם תשומות גדולות והרסניות כל-כך כמו מטוסים, טנקים וכלים מוחשיים אחרים, עד כי כלים אלה יכולים להרוס את היריב ולהכריעו. השימוש והניצחון בעוצמה קשה יכול לשמש הן כהרתעה והן לשימוש בפועל. זאת אומרת כי האויב מכיר בעוצמתו של יריבו, ולכן הוא נמנע מלהילחם נגדו מפאת ההרס הפוטנציאלי הגלום במלחמה. לעומת זאת אויב שאיננו חושש מהפעלת העוצמה של יריבו עשוי לשגות בשיקול דעתו כאשר יריבו יפעיל את תשומות העוצמה שלו ויביא להריסת האויב והנכסים שלו. זאת אומרת כי העוצמה הקשה איננה בהכרח נמדדת ברעיון המספרי – כמה מטוסים יש ליריב, אלא בעוצמת ההרס שהכלים המוחשיים האמורים יכולים להסב (הרכבי, 2003 : 457-458).

אולם החל מסוף שנות ה-80 של המאה ה-20 החלו לזהות שינוי ושחיקה ביעילותה של העוצמה הצבאית. תהליך זה התרחש בעקבות התפתחות הגלובליזציה והתחזקותם של שחקנים לא צבאיים כדוגמת תאגידים מסחריים, אמצעי תקשורת, מוסדות כספיים ועוד, לצד מוסדות בינלאומיים כדוגמת האו"ם. שחקנים אלה אינם מחזיקים בכוח צבאי אך הם בעלי יכולת השפעה בכלים שאינם מוחשיים כמו כלים תרבותיים, מוסריים, כלכליים ואידיאולוגיים. עוצמה זו מזוהה כעוצמה רכה לפיה היכולת להשפיע ולשנות את ההתנהגות של היריב נובעת מהכלים הבלתי מוחשיים המצויים בידי אחד השחקנים כדוגמת כוח כלכלי, משפטי, חברתי ותרבותי. אחת הטענות הבולטות היא כי עוצמה רכה נועדה להשלים את מגבלות העוצמה הקשה, וכאשר האיום והשימוש בכוח איננו משיג את יעדיו, והיריב מצליח להתמודד עם מאפייני הכוח ההרסני של יריבו, ניתן להשתמש בכלים נוספים – שאינם מוחשיים ואינם בהכרח יוצרים הרס מוחשי של היריב. בהתאם לכך, עוצמה רכה הינה לא פחות חשובה מעוצמה קשה והיא למעשה מחזיקה בכוח להביא לשינוי התנהגותי של היריב ללא שימוש בהרס (Nye, 1990: 155).